

طراحی فرش مدرن با تأثیرپذیری از نقوش فرش ترکمن

نعیمه غلامی ثانی^۱، محمد شهوازیان^۲، مهدی صنوبر^۳

در حال حاضر بیشتر تولیدکنندگان تمایل دارند کالاهایی با طول عمر متوسط و کوتاه به بازار عرضه نمایند تا مصرف‌کننده پس از مدتی استفاده با اجبار به تغییر و تعویض آن باشد. این تغییر عادات و ایجاد روحیه مصرف‌گرایی و تنوع‌پذیری در مصرف‌کنندگان شامل انواع پوشاک، لوازم خانگی و بالاخص منسوجات خانگی می‌باشد که می‌توان فرش‌های مدرن را نیز زیر مجموعه این گروه دانست. امروزه مصرف‌کنندگان حتی المقدور تمایل دارند تا هر چند سال یکبار بخش زیادی از منسوجات خانگی خود را تغییر داده و به روز کنند. تحقیق حاضر به منظور شناسایی و بکارگیری نقوش ترکمن به عنوان یک طرح سنتی در فرش‌های امروزی در معنای تولید مدرن در مونتاژ کارخانه‌ای شکل گرفته شده است. در این تحقیق تلاش شده تا علاوه بر طراحی فرش‌های ماشینی با نقوشی سنتی، توانسته شود گامی در جهت معرفی و حفاظت سنت اقوام ایرانی، در نمونه قوم ترکمن برداشته شود در این طرح کوشش شده که از نظر بکارگیری فرم و رنگ به گونه‌ای متنوع تر و مدرن تر از فرش‌های امروزه با به کارگیری سنت و فرهنگ غنی کشور عزیزمان در راستای تکنولوژی و پیشرفت، و همکاری قشر جوان با دانش روزشان با بافندگان هنرمند سنتی، این صنعت دیرینه پا برجا و همیشه ارزنده حفاظت شود. انشا...

۱- مقدمه

ذوق و خلاقیت هنری هر جامعه‌ای از سنن زندگی و سوابق تاریخی و محیط زیست آحاد آن قوم ریشه و الهام می‌گیرد و غالباً این ذوق و استعداد در یک و یا چند رشته خاص بگونه‌ای متبلور می‌شود که رقابت جوامع دیگر با آن ملت‌ها و اقوام در آن رشته‌ها بدلیل متعدد تا حدودی دشوار و شاید عبث می‌گردد. از جمله هنرهایی که در این سرزمین در مرور زمان ذره ذره به کمال و استادی رسیده و ذوق هنرمند ایرانی در پهنه آن فرصت تجلی وافر یافته هنر قالی بافی است. روزگاری حیات گل‌های قالی و قالیچه در دستان دخترکان شاد روستایی بود، آنانکه با لبخندشان به ترنج‌ها جان می‌دادند و با دست‌هایشان به لچک‌ها زندگی. صدای آوازهای شاد چرخ‌های کارخانه‌ها دار قالی را به یغما برد و به دست تکنولوژی سپرد، هر چند این روزها جان و زندگی لچک ترنج‌ها به چرخ کارخانه‌ها بستگی دارد و فرش‌های سنتی جای خود را به فرش‌های مدرن می‌دهند، اما هنوز هم این دستان گرم هنرمندان ایران است که به آن‌ها حیات می‌بخشد.

دلیل این شکوفایی و تعالی را علاوه بر خصوصیات ذاتی ایرانیان چون هنر دوستی و بردباری باید در وفور مواد اولیه مناسب برای تولید فرش از قبیل پشم‌های مرغوب و انواع گیاهان رنگدار دانست. بافت قالی و قالیچه در روستاها و یا در میان ایلات بیشتر به عهده زنان و دختران است و در کارگاه‌های شهری حرفه‌ای است که بافندگان زن و مرد به آن می‌پردازند. کار پسران و دخترانی است که در کنار دارهای قالی صباوت خویش را آغاز نموده و هزاران هزار گره را با انگشتان هنرمند خود در دل تارهای فرش جای داده و سرانجام در حالیکه دهها و صدها اثر زیبا و دل‌انگیز را با سرانگشت ماهر خویش آفرینند با مقرض اجل تارهای بستگی آنان

از دار زندگی چیده می‌شود.

بعضاً به علت شرایط سخت کار و محیط‌های نامناسب و غیربهداشتی کارگاه‌ها به بیماری‌های مختلف مبتلا می‌شوند. شاید به لحاظ تداعی محنت و محرومیت بافنده فرش و یا به خاطر تفکر در چگونگی آفرینش و طبیعت بی جان و زیبایی آن باشد که رابطه‌ای که اساس آن بر زیباپرستی و معنویت است با فرش و بافنده ناشناس و محروم آن برقرار شده و مؤانست با آنرا چنین احساس می‌کنند زایدالوصف است و شاید به جرأت بتوان گفت کمتر خانه شهری در ایران است که مفروش به تخته فرش نباشد و در هیچ گوشه‌ای از جهان خرید و فروش فرش به آن مقیاسی که در ایران معمول است رایج باشد. فرش‌های مدرن با توجه به اصول زیبا شناختی و با تکیه بر نیازهای امروزی و سلیقه‌ی نسل جوان و در راستای ایجاد فضای شاد و جذاب و آرامش بخش در بافت، ماشینی تولید می‌گردند.

تعریف فرش

فرش واژه عربی است که در لغت به معنای گستردن و گستردنی است، ولی در اصطلاح به زیراندازی گفته می‌شود که با دست یا ماشین بافته می‌شود. واژه دست باف طبق تعریف فرهنگ فارسی معین «همان دست بافته» است یعنی آنچه با دست بافند و تعریف فرشینه، دایره المعارف فارسی مصاحب که در زبان لاتین به آن Tapestry گویند. (معین، ۱۳۷۹: واژه دست باف) «منسوج کمابیش ضخیم دست باف و معمولاً که در بافت آن، رشته‌های پود را از میان تار می‌گذرانند و به عنوان فرش یا پرده یا برای پوشش میل به کار می‌رود و توسعاً همین گونه منسوجات که با ماشین بافته شود» (مصاحب، ۱۳۴۵: ۲۵)

صنعتی شدن بافندگی فرش

در سال ۱۷۸۵ برای اولین بار از نیروی بخار در صنایع نساجی استفاده شد. در آن هنگام جیمزوات و همکارش، ماتیو بولتون، یکی از موتورهای بخار ابداعی‌شان را در یک کارخانه پنبه در بریتانیا نصب کردند. بعد از آن بود که کشورها به سمت صنعتی شدن حرکت کردند. ۵۴ سال بعد یک ماشین فرش دارای نیروی بخار به وجود آمد.

دستگاه‌هایی که از نیروی بخار در تکنولوژی‌های مختلف تولید فرش بهره می‌بردند، ابتدا در آمریکا ساخته شدند. گرچه از آنها برای اولین بار به طور وسیع در بریتانیا استفاده شد. در حقیقت تجارت فرش از راه اقیانوس اطلس، کارآفرینان و ابداع‌کنندگان هر دو سو را به تحرک واداشت و جنب و جوش افکار و ایده‌ها بین دو کشور انگلیس و آمریکا باعث رشد جهانی صنعت فرش ماشینی در هر دو زمینه تجاری و فنی شد. در عین حال وجود خط‌آهن نیز دستگاه‌های قالی بافی دارای نیروی بخار را به عنوان ابزار تجارت آسان فرش معرفی می‌کرد.

نخستین هدف صنعتی شدن تولید فرش‌هایی شبیه فرش دستباف با هزینه کمتر و به عبارت دیگر توسعه بازار فرش از قصرها و قلعه‌های سلطنتی به داخل خانه‌های قشر متوسط و حتی فقیر جامعه بود. به استثنای Fote Cloth اهداف تولیدکنندگان راحتی و هزینه کم و مهمتر از آن توانایی خلق طرح‌هایی بود که پیچیدگی و دقت فرش‌های دست‌باف را داشته باشند. اهمیت زیباشناختی فرش را در آن زمان نمی‌توان دست‌کم گرفت.

تعمد عمده یک کارخانه تولید فرش نصب ماشین و انتقال نیروی بخار بود. حادثه جالب توجه تاریخ کارخانه کیدرمینستر وجود ساختمان لرد وارد در آن بود. محوطه اصلی یک اتاقک برای موتور، یک طناب در حال حرکت در فضای زیری آن به منظور انتقال قدرت و سرانجام یک سالن رنگرزی داشت. این محل را ده تولیدکننده فرش که توانایی بهره‌گیری از تسهیلات عمومی را داشتند اجاره کرده بودند. قبل از استفاده از نیروی موتور، دستگاه‌های پدالی برای تولید انواع مختلف فرش‌های با فن‌آوری بالا توسعه یافته بودند. این ماشین‌آلات می‌توانستند نیروی حرکت خود را از آب با نیروی بخار بگیرند. بنابراین شاید آغاز اندیشه مکانیزه کردن صنعت فرش با دستگاهی بوده که در آن خاب با دست به وجود نمی‌آمده‌است. (یکتا، ۱۳۸۵، ص ۶)

معرفی اقوام ترکمن

گروه‌هایی که هم اکنون «ترکمن» نامیده می‌شوند قبلاً «غز»، «غوذ» و یا «اغوذ» نامیده می‌شدند که از نام جد مشترک آنها یعنی اغوذ «خان» گرفته شده بود، در اینکه چرا آنها ترکمن نامیده می‌شدند، دلیل قانع‌کننده‌ای وجود ندارد، تنها در کتب قدیمی به این مطلب بر می‌خوریم که ترکمن‌ها در جواب «تو کی هستی؟» می‌گفتند «ترک من» یعنی من ترکم و نیز گفته شده است که لفظ ترکمن برای تمایز آنها از ترک‌ها به آنها داده شده است که نخست «ترک مانند» بوده و در اثر کاربرد در طی زمان و به مرور «ترکمن» تغییر شکل یافته است. به هر صورت، ترکمن‌ها گروهی زرد پوست بوده‌اند که نخست در مغولستان سکونت داشته‌اند و سپس کم و بیش به طرف غرب منطقه و ترکمنستان آمده‌اند، در ضمن در طی زمان به تدریج با غیر ترکمن‌ها مخلوط شده‌اند.

در «برهان قاطع» آمده است که اغوذها (ترکمن‌ها)، نخست در مغولستان زندگی می‌کردند، در کتیبه‌ی اورخان که متعلق به قرن هشتم است از آنها ذکر شده است، ولی مورخان آنها را ترک و نه ترکمن، به حساب آورده‌اند در دایره‌المعارف چینی قرن هشتم گفته شده است که ترکمن‌ها در غرب زندگی کرده و در آنجا «تو - کو - مونگ» خوانده می‌شدند از طرفی می‌توان گفت که «تو - کو - مونگ» نام دیگر کشور «آلان» است که مردم «اغوذ» در قرن دهم در آنجا زندگی می‌کردند، در حال حاضر ترکمن‌ها در ترکمنستان شوروی و ترکمن صحرای ایران زندگی می‌کنند.

بعضی از گروه‌های ترکمن نیز در افغانستان ساکنند، گروهی از ترکمن‌ها دریای خزر را دور زده و هم اکنون در ترکیه و عراق به سر می‌برند.

ترکمن بودن سه شرط اساسی دارد:

هر ترکمن باید در شجره‌ی ترکمن‌ها جای داشته و یا اینکه از نوادگان فرزندان دست دوم ترکمن باشد.

باید بتواند به لهجه ترکمنی صحبت بکند.

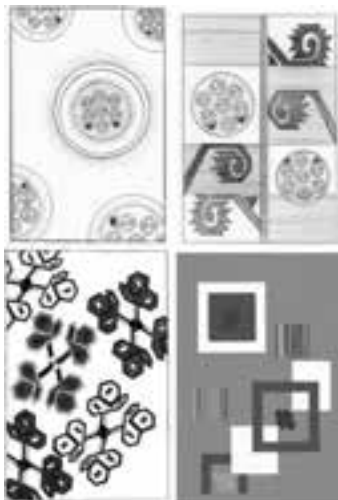
سرانجام مسلمان سنی حنفی باشد (عسگری خانقاه، کمالی ۱۳۷۴، ص ۲۹)

کارهای عملی

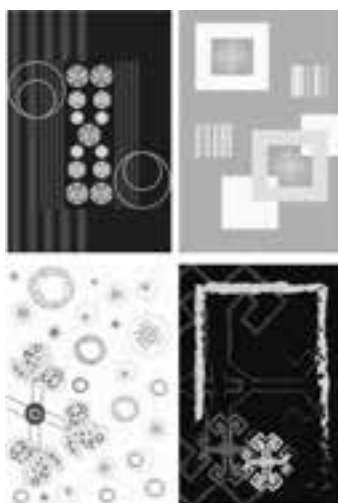
در این فصل، در مرحله اول به جمع‌آوری آرشیوی از نمونه‌های موجود در بازار اقدام شد به محض آشنایی بهتر و بیشتر با فرم و رنگی که در فرش مدرن به کار رفته است، و بعد از آن شروع به اتودزین کردیم. در فرش‌های موجود در بازار غالب طرح‌ها به سمت سادگی و خلوتی گرایش دارند و از حداقل رنگ در آن‌ها استفاده شده. در فرش‌های مدرن از شلوغی رنگ، پیچیدگی طرح‌ها و درهم‌تنیدگی گل‌ها و درخت‌ها خبری نیست. بلکه از خطوط، نقش‌ها و اشکال هندسی ساده استفاده شده است. از سوی دیگر فرش مدرن با استفاده از خط و نقش‌های ساده، تنوع گسترده‌ای دارد تا پاسخگوی سلیقه مختلف باشد موضوع منتخب در راستای اهداف زیر شکل گرفته شده است.

طراحی فرش با نقوش ترکمن از دیدگاه مبانی نظری که در برگیرنده سمبل‌ها و عقاید آنها می‌باشد خود می‌تواند زمینه‌ای جهت طراحی و بافت در بخش عملی فراهم‌کننده آنجا که هنر اصیل و پر بار ایرانی به دلایل گوناگون زندگی ماشینی و ورود فناوری در مسیر کمرنگ شدن قرار دارد، با ظهور این مساله، ایده مذکور شکل گرفت که با وجود آن علاوه بر این که نیازها و خواسته‌های جامعه امروز را می‌تواند پوشش دهد، گامی در جهت ترویج و بقای نقوش فرش ترکمن برداشته شود. به دلیل وجود هزینه نسبتاً زیاد خریداری آن برای تمام اقشار جامعه به کارگیری نقوش ترکمن در طرح فرش ماشینی، می‌توان نمایش از هنر این قوم را در این صنعت ظهور داد.

فعالیت‌های انجام شده در این زمینه: پس از مطالعات بخش‌های پیشین به یک مجموعه اطلاعات منسجم رسیده شد که پایه اصلی بخش عملی در این پروژه محسوب می‌شود. منشأ نقوش فرش ترکمن بطور کلی و اطلاعاتی که در زمینه مبانی نظری و پیشینه تحقیقات فرش وجود دارد، زمینه را جهت طراحی و بافت در بخش عملی فراهم آورد. در آغاز این بخش به مطالعه و بررسی از نمونه‌های جمع‌آوری شده موجود در بازار پرداخته

شکل ۳- اتودهای دستی

شکل ۴- اتودهای طراحی شده به وسیله نرم افزار Illustrator

اطلاعات مربوط به دستگاه‌ها و مواد اولیه ای که فرش‌ها با آنها نمونه گیری شده

مشخصات دستگاه usx

عرض دستگاه ۵۰/۲ متر دارای ۳ راپیر، نخ پلی استر سوپربرایت و با نخ فریز و نخ بند کفشی این دستگاه قابلیت بافت ۸ رنگ را دارد.

مشخصات دستگاه crp

عرض دستگاه ۴ متر دارای دو راپیر، نخ مورد استفاده هیت ست فریز قابلیت بافت ۸ رنگ را دارد.

مشخصات دستگاه crm

عرض دستگاه ۳ متر، دارای ۲ راپیر نخ مورد استفاده p.p

این دستگاه قابلیت بافت ۶ رنگ را دارد.

شده، با هدف پی بردن به ساختار و آشنایی بیشتر با قرارگیری و رنگ در فرش به کار رفته است، سپس چند نمونه به صورت اتود اولیه طراحی شد در فرشهای موجود در بازار، عمده طرحها به صورت فرمی ساده و فاقد تنوع رنگی وجود داشت. لازم به ذکر است که نمونه فرشهای خاری موجود در بازار از سادگی خاصی برخوردار است. که این سادگی در فرشهای مدرن ایرانی کمتر به چشم می خورد.

در ادامه نمونه‌هایی از این فرش‌ها را می بینیم
مرحله اول: بررسی نمونه فرشهای موجود در بازار

شکل ۱- نمونه فرشهای مدرن ایرانی موجود در بازار

شکل ۲- نمونه فرشهای مدرن خارجی موجود در بازار

مرحله دوم: (طراحی و اتود زنی)

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و مطالعه بر روی تاریخچه فرش و بررسی فرشهای مدرن به این نکته پی برده شد که در روزگار معاصر فرشهای مدرن از یک ساختار کاملا ساده برخوردار می باشد. در جوامع مدرن امروز، شاهد نقش‌های سنتی با رنگهای گرم نیستیم در مقایسه با گذشته و این مسئله به وضوح در طرح ساده فرش‌ها با ساختار هندسی منظم دیده می شود.

بعد از آشنایی با ترکیب بندی طرحهای موجود در بازار اتودهای اولیه برای طراحی فرش شکل گرفت در ادامه نمونه‌هایی از طرح‌ها دیده می شود.

بعد از اتودها و رسیدن به طرحهای مختلف، از میان آنها سه طرح برای اجرا و بافت انتخاب شد، در انتخاب طرح‌ها برای بافت هیچ محدودیتی وجود نداشت و اکثر آنها قابل اجرا بودند طرحهایی که بافته شدند مطابق با سلیقه شخصی می باشد. طرح‌ها ابتدا در نرم افزار بوریا به فایل گرافیکی تبدیل شدند.

مرحله اجرا

طرح شماره ۱

در این طرح از نقش قوچک که نمادی از سر قوچ است استفاده شده، قوچ در بین ترکمن‌ها سمبل قدرت و جنگندگی بوده است. سپس این طرح به فایل گرافیکی تبدیل شد. در رنگبندی این طرح از چهار رنگ استفاده شده است.

شکل ۷- طرح نهایی شماره (۳)

نتیجه‌گیری

با توجه به مدرنیته‌شدن جوامع بشری و همچنین مشغله‌های ذهنی و جسمی مردم، امروزه مصرف‌کنندگان به دنبال طرح‌های ساده و خلوت هستند تا بتوانند بعد از یک روز پر مشغله کاری ساعاتی را در منزل خود به آرامش سپری کنند بنابراین طراحی منسوجات و دیگر لوازم خانگی باید به گونه‌ای باشد که القاء راحتی و آرامش کرده و همچنین از شلوغی و ازدحام نیز بکاهد، طرح‌هایی که در این پژوهش ساخته و پرداخته شدند طرح‌هایی ساده منطبق با روحیات مردم عصر جامعه هم چنین ذوق سلیقه و فرهنگ ترکمن، با اهداف احیا و حفاظت آثار فرهنگی و به کارگیری تکنولوژی و دانش درر بافت‌های مدرنیته فرش‌ها در عین حال جلوگیری از صرف هزینه بالا و ایجاد اشتغال زایی بیشتر در زمینه تولید این صنعت غنی کشور عزیزمان می‌باشد

پی‌نوشت

۱- دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، دانشکده هنر، گروه طراحی پارچه و لباس، یزد، ایران

منابع و مأخذ

- [۱] حشمتی رضوی، فضل اس، ۱۳۸۷، سیر تحول و تطور فرش در ایران، انتشارات سمت، چاپ اول
- [۲] ژوله، تورج، ۱۳۸۱، پژوهشی در فرش ایران، انتشارات یساولی
- [۳] عسگری خانقاه، کمالی، اصغر، محمد شریف، ۱۳۷۴، ایرانیان ترکمن
- [۴] بیگدلی، محمدرضا، ۱۳۶۹، ترکمن‌های ایران، انتشارات پاسارگاد
- [۵] بدیعی، ذبیح اس، ۱۳۷۱، نیازجان و فرش ترکمن، انتشارات فرهنگیان
- [۶] حصوری، علی، ۱۳۷۱، نقش‌های قالی ترکمن و اقوام همسایه، انتشارات فرهنگیان
- [۷] ایرونی بویلیام، ۱۳۸۵، کوچ‌نشینی به عنوان راهی برای سازگاری سیاسی، نمونه ترکمن‌های یموت، ترجمه، پیروز لاف، کتاب ایلات و عشایر، تهران، آگاه ۱۳۶۲
- [۸] کلت، ابراهیم، شناخت ایلات و عشایر ترکمن
- [۹] گلی، امین اس، سیری در تاریخ سیاسی-اجتماعی ترکمن‌ها، تهران نشر علم ۱۳۶۶
- [۱۰] یکتا، مهدی، ۱۳۸۵، فرش ماشینی

[۱۱] مجله خانه ایده‌آل، ۱۳۸۶

WWW.CARPET OUR.COM [۱۲]

WWW.BAYRAGH.IR [۱۳]

شکل ۵- طرح نهایی شماره (۱)

طرح شماره ۲

در این طرح از نقش سکیز قوچک (هشت قوچ) و کجک ایل تکه به عنوان حاشیه و سکیز قوچک ایل یموت در داخل طرح به حالت تجمع و پراکنده و کوچک و بزرگ استفاده شده است.

شکل ۶- طرح نهایی شماره (۲)

طرح شماره ۳

در این طرح از قوچک که نمادی از سر قوچ است استفاده شده است. این طرح بین تمام ایلات ترکمن مشترک می‌باشد.